

Farsça'da Karşılığı Bulunan Türkçe Atasözleri

حیرت الله برلاس

پوهنمل، دیپارتمنت زبان و ادبیات ترکی، پوهنځی علوم اجتماعی، پوهنتون جوزجان، شبرغان، افغانستان.

<https://orcid.org/0000-0001-6847-1624> - hairatullah@gmail.com

<https://doi.org/10.69892/jawzjanaan.2024.50>

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۷/۲۷ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱/۲۶)

Özet

Atasözleri, bir toplumun yüzyıllar öncesine dayanan kültürel birikimini yansıtan kısa, öğüt verici ve kalıplaşmış anonim sözlerdir. Sosyoloji, felsefe, tarih, edebiyat gibi birçok bilim dalını ilgilendiren her bir milletin kendine özgü biçimde kullandığı bu sözler, güçlü ve zengin bir anlatım gücüne sahiptir. kullandığı bu sözler, oldukça zengin bir anlatım gücüne sahiptir. Arapça ve Farsçada mesel, Türkçede ise atasözleri olarak adlandırılan bu ifadeler, tarihsel süreçte atalar sözü veya naderen atalar sözleri şeklinde de kullanılmıştır. Bu çalışmada, Farsça ve Türkçede aynı anlamı gelen bazı atasöleri incelenmiş ve bunların karşılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya değer gördüğümüz konu,kapsamında Türkçe ile Farsça (Afganistan Örneği) atasözlerinin hem anlam hem de kelime açısından benzerlik ve farklılıklarını ele alacağız. Her ne kadar Türkçe ve Farsça, farklı dil ailelerine mensup olup iki ayrı kültürün dili olarak kabul edilseler de, tarih boyunca süregelen etkileşimler bu diller arasında önemli bir yakınlık meydana getirmiştir. Özellikle Osmanlı ve İran medeniyetlerinin yüzyıllar boyunca siyasi, ticari ve kültürel ilişkiler içinde bulunması; ortak coğrafyada yaşamaları; din, gelenek-görenek ve sosyal yapı bakımından benzerlikler taşımaları; bu yakınlığı daha da pekiştirmiştir. Ayrıca, kelime alışverişi yoluyla iki dilin söz varlığında önemli düzeyde ortaklaşmalar oluşmuş, bu durum atasözleri ve deyimler gibi kültürel dil unsurlarında da kendini göstermiştir. Tüm bu etkenler, Türkçe ve Farsçanın yalnızca dilsel değil, kültürel düzeyde de birbirine yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atasözü, Zerbül Mesel, Türkçe, Farsça, Ortak Atasözleri.

The Equivalents of Turkish Proverbs in Persian

Hairatullah BARLAS

Senior Teaching Assistant, Department of Turkish Language and Literature, Faculty of Social Science,
Jawzjan University, Sheberghan, Afghanistan.

hairatullah@gmail.com – <https://orcid.org/0000-0001-6847-1624>

<https://doi.org/10.69892/jawzjanan.2024.50>

(Received: 18/10/2024 - Accepted: 15/04/2025)

Abstract

Proverbs are concise, didactic, and formulaic anonymous sayings that reflect the cultural heritage of a society dating back centuries. These expressions, which are uniquely utilized by each nation and are interested to various fields such as sociology, philosophy, history, and literature, possess a powerful and rich expressive capacity. Known as mesel in Arabic and Persian, and atasözleri in Turkish, these sayings have also historically been referred to as atalar sözü or occasionally atalar sözleri. This study examines several proverbs in Persian and Turkish that share equivalent meanings and attempts to identify their correspondences. Within the scope of this study, we will address the similarities and differences in both meaning and vocabulary between Turkish and Persian proverbs (with a focus on the Afghan variant of Persian). Although Turkish and Persian belong to different language families and are recognized as the languages of distinct cultures, historical interactions between the two have fostered significant linguistic and cultural affinities. The centuries-long political, commercial, and cultural relations between the Ottoman and Iranian civilizations; their shared geography; and their similarities in religion, traditions, and social structures have further reinforced this closeness. Moreover, lexical borrowing has led to substantial overlap in the vocabularies of both languages, a phenomenon that is also evident in cultural linguistic elements such as proverbs and idioms. All these factors reveal that Turkish and Persian are closely linked not only linguistically but also on a cultural level.

Keywords: Common Proverbs, Proverbs, Turkish and Persian Zerbül Mesel.

Önsöz

Bu çalışma, Türkçe ve Farsça gibi köklü geçmişe sahip iki dil arasında tarihsel, kültürel ve dilsel bağların izini atasözleri üzerinden sürmeyi amaçlamaktadır. Atasözleri, bir toplumun değerlerini, hayat anlayışını ve toplumsal deneyimlerini yansıtan özlü ifadeler olarak, farklı diller ve kültürler arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır.

Tarih boyunca çeşitli şekillerde etkileşim içinde olan Türk ve Fars toplumları, yalnızca siyasi ve ekonomik değil, aynı zamanda tarihsel, dilsel ve kültürel açıdan da birbirlerini derinden etkilemişlerdir. Bu etkileşim, iki dilin söz varlığına olduğu kadar, deyim ve atasözleri gibi sözlü kültür ürünlerine de yansımıştır.

Bu bağlamda, bu çalışmada Türkçede yer alan bazı atasözlerinin Farsçadaki anlamdaş ya da benzer karşılıkları incelenmiş, iki dil arasında ortaya çıkan ortak anlatım biçimleri değerlendirilmiştir. Amaç; yalnızca anlam benzerlikleri ortaya koymak değil, aynı zamanda bu benzerliklerin ardındaki kültürel bağları da görünür kılmaktır.

Bir dilde anlatımı kuvvetlendirerek sözün dinleyiciye daha fazla etki etmesi için uzun yıllar boyunca kültürel bir birikimin ürünü olan atasözlerinden istifade edilir (Golshaei & Khosroshahi, 2021, p. 12). Gerek günlük dilde gerekse edebi dilde sıklıkla kullanılan atasözleri ve deyimler yabancı dil öğrenen kimselerin en çok zorlandığı noktalardan birisidir. Biz de bu konuda yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenmeyi tercih edip akademik alanda, günlük dilde çalışmalar yapan akademisyenler için fayda sağlayacağını düşünmekteyiz.

Ömer Asım Aksoy atasözlerini: “kalıplaşarak klişeleşmiş sözlerdir.” şeklinde açıklar (Aksoy, 1988, p. 132). Her atasözü belli bir kalıp içerisinde yerleşmiş şekli ile devam etmiştir. Sözcükleri değişemez, hatta aynı anlamı olan kelimeyi bile yerine yerleştirmek mümkün değildir.

Atasözü; ibret verici bir hikâyeye veya nükte yapan bir söze işaret eden kısa ve ün yapmış sözdür. Atasözleri bilgilerin öğütlerinden veya ileri gelen büyük insanların hayat tecrübelerinden oluşmuş hikâyelerden meydana gelmiştir. Bu hikâyelerin çoğu gerçek yahut efsaneleşmiş hikâyeler olarak bilinir. Bir kısım atasözlerinin söyleniş hikâyeleri de vardır, fakat bunlardan pek azı günümüze ulaşmış, diğerleri zaman içinde unutulup gitmiştir (Arısoy, 2016. p. 128).

Yeryüzündeki bütün milletlerin geçmiş nesilden kalmış, yol, yordam gösteren, nasihat veren sözler Türkiye Türkçesi'nde “atasözleri” olarak tanımlar. Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen ya bir genel kural veya bir düstur niteliğindedir. Bu nedenle de atasözleri milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir. Tarih boyunca, birbirinden hayli uzak coğrafyaları vatan haline getirmiş olan Türklerin atasözlerinde dile gelen düşünme tarzının esasta aynı olması sebebiyle, tek bir zihin ülkesinde yaşadıkları ve aynı sosyal psikolojiyi paylaştıkları görülmektedir. Bu nedenle de, Türk atasözleri, milli karakterimizi yansıtan, coğrafya lehçe vb. farklılıkların ötesinde bütün Türkleri birleştiren önemli bir kaynaktır (Yurtbaşı, 2012, p. 5).

Evrensel olarak son derece yaygın bir kültürel olgu olmakla beraber atasözlerinin ilk olarak ortaya çıkışları yer ve zaman bakımından herhangi bir kesinlikten uzaktır.

Muhtemelen, ulusların küçük topluluklar halindeki öncü nüvelerinin ormanlarda bitki kökleri ve meyveleri devşirerek geçimlerini sağladıkları toplayıcılık dönemlerinden veya dilin ortak bir anlaşma sistemi haline gelmesinden itibaren; kısaca insanlık tarihinin en erken çağlarından beri atasözleri var olmalıdır (Yurtbaşı, 2012, p. 7).

Atasözlerinin bir anlamda insanlığın tarih öncesi en karanlık çağlarına kadar uzanan bu eskiliği, onun kaynağı hakkında tarihsel dönemde yapılan çalışmalar konusunda tam bir neticeye varılmasını engellemiştir denilebilir. Çoğunlukla Yedi Bilge'ye mal ederler (Oy 1972, p. 9) ve atasözlerini tapınakların alınlıklarına yazarlardı. Eski çağ filozoflarından Aristo'ya göreyse, atasözleri tarihte meydana gelmiş büyük kargaşalıklar neticesinde "inkıraz etmiş eski bir tefekkürün kalıntıları" (Akün, 1972, p. 12) sayılacak kadar ve daha da önemlisi taşıdıkları felsefi değer bakımından önemlidirler.

Farklı milletlerin "kendi söz", "nasihat", "cevherli söz", "ibaret verici söz", "altın söz", "dilin gül zarı", "halk mektebi", "halk hikmeti", "ruhun tabibi", "akıl göz" ve benzeri anlamlar içeren isimler verdiği, bedii sözlü kültür ve edebiyatın bu benzersiz türü, günümüz Türkiye Türkçesinde, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, "atasözü", olarak adlandırılır. Türk dünyasında ise, atasözü karşılığı olarak. Azerbaycan, Afganistan, İran, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türkmenlerce "atalar sözü" veya "eskiler sözü" kullanılır. Kırgız, Kazak, Uygur, Özbek, Karakalpaklar, Kazan Tatarları, Başkurtlar ve Kırım Tatarları arasındaysa Arapça kökenli "makal, Türkmenistan, Kuzey Afganistan, İran Türkmenleriye hem "makal"ı ve hem de "nakıl"ı, atasözü karşılığında kullanılmaktadırlar. Atasözleri, Osmanlı Türk'ü için veya herhangi bir Türk için dedelerinden miras kalan en büyük servettir. "şeklindeki tespiti son derece anlamlı ve dikkat çekicidir. Atasözlerinin teşekkülünü ve işlevlerini aydınlatmak veya tarihi yaratılış ve bağlamlarına dair en güvenilir bilgi kaynaklarımızdan birisi de Türk sosyo-kültürel yapısında meydana gelmiş "atalarsözleri" hakkındaki "atasözleri"dir (Yurtbaşı, 2012, p. 6).

Türk Edebiyatında atasözlerini ilk kez derleyen Divan-ül Lügatit Türk yazarı Kaşgarlı Mahmut olmuştur. Orta Asya'da yaşayan pek çok Türk boylarının arasında dolaşarak onların dillerinden derlediği sözleri yazdığı sözlükte tanık olarak kullanmıştır. Daha sonraki yüz yıllarda kimi aydınlar da derledikleri belirli sayıdaki atasözlerini el yazması şeklinde belgelendirmişlerdir (Olgun, 1972, p. 155) Yapılan çalışmaları incelediğimiz zaman görüyoruz ki, bu sözlerin pek çoğu çeşitli dönemlerde yaşamış bilgili kişiler tarafından hiçbir değişiklik yapılmadan hemen olduğu gibi dilimize alınmıştır.

Bu çalışmada, Türkçe ve Farsça (Afganistan Örneği) atasözlerinin hem anlam hem de kelime düzeyinde örtüşen örnekleri incelenecektir. Her ne kadar bu iki dil, farklı dil ailelerine mensup ve farklı kültürel geleneklerden beslenen yapılar olsa da, tarihî ve kültürel etkileşim, coğrafi yakınlık ve kelime alışverişi gibi unsurlar, aralarındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. Bu etkileşimin önemli göstergelerinden biri de ortak veya benzer anlam taşıyan atasözleridir.

Atasözleri, bir toplumun kültürel değerlerini, yaşam biçimini, dünya görüşünü ve tarihsel birikimini yansıtan önemli sözlü kültür ürünleridir. Bu bağlamda, Türkçe ve

Farsça gibi iki köklü dilde benzer anlamlara sahip atasözlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, yalnızca anlam ve söz benzerlikleri değil, aynı zamanda bu dillerin ait olduğu toplumlar arasındaki kültürel yakınlıkları da ortaya koymaktadır.

Bu araştırma, Türkçe ile Farsça (Afganistan örneği) arasında ortak anlamlar taşıyan atasözlerini ele alarak, iki toplum arasındaki tarihsel, kültürel ve dilsel etkileşimi daha somut bir şekilde gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Özellikle Türk ve Fars halkları arasında yüzyıllardır süregelen etkileşim, bu benzerliklerin tesadüf değil, karşılıklı kültürel etkileşimin doğal bir sonucu olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli yönü, atasözleri aracılığıyla dil öğrenimine ve kültürlerarası anlayışa katkı sağlamasıdır. Atasözleri, yabancı bir dili öğrenirken o toplumun zihniyetini ve değer dünyasını kavramada etkili bir araçtır. Bu nedenle, iki dil arasında anlam bakımından örtüşen atasözlerinin karşılaştırılması, hem dil öğretiminde hem de kültürel çalışmalarda önemli bir kaynak işlevi görebilir.

Bu çalışma, atasözlerinin anlam benzerliklerinin ötesine geçerek, Türk ve Fars kültürlerinin ortak noktalarını, farklılıklarını ve tarihsel bağlarını anlamaya katkı sunması bakımından hem dilbilimsel hem de kültürel açıdan önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Türkçede yer alan hangi atasözlerinin Farsçada anlam bakımından doğrudan ya da yakın karşılıkları bulunmaktadır? Türkçe ve Farsça atasözleri arasında yapısal (sözdizimsel) ve anlamsal (anlambilimsel) olarak ne tür benzerlikler ve farklar gözlemlenmektedir? Bu araştırma, betimsel ve karşılaştırmalı yöntemlere dayalı nitel bir çalışmadır. Türkçe ve Farsça (Afganistan örneği) dillerinde kullanılan atasözlerinin anlam açısından karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, her iki dile ait atasözleri, içerik ve biçim yönünden analiz edilerek ortak temalar, benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın veri kaynağını, güvenilir sözlükler, atasözü derlemeleri, akademik yayınlar ve halk arasında yaygın olarak kullanılan atasözleri oluşturmaktadır. Türkçe atasözleri için Türkiye'de yayınlanan kaynaklarından ve çeşitli atasözü derlemelerinden; Farsça atasözleri için ise İran (Ortak atasözler) ve Afganistan'da yayımlanmış atasözü koleksiyonları ve çeviri sözlüklerinden yararlanılmıştır.

Çalışma sürecinde şu yöntem adımları izlenmiştir:

Veri Toplama: Türkçe ve Farsça atasözlerinden örnekler derlenmiş, aynı ya da benzer anlamı taşıyan ifadeler belirlenmiştir.

Karşılaştırmalı Analiz: Elde edilen atasözleri anlam ve kültürel yansımaları açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Yorumlama: Elde edilen bulgular doğrultusunda, iki dil arasında gözlemlenen benzer atasözleri toplayarak ortaya konulmuştur.

Adam adamdan korkmaz, utanır.

آدم از آدم نمی ترسد، می شرمند (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۹۲).

Adam odur ki ikrarından dönmeye.

مرد ها را قول است.

Adam olan aynı hatayı iki kere yapmaz.

انسان یک خطا را دوبار انجام نمی‌دهد (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۱۶۱).

Adam olana bir söz yeter.

انسان را یک سخن کافی است.

Adamdan utanmayan tanrı'dan korkmaz.

آدم بی شرم ترس از خدا ندارد (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۳).

Ak akça kara gün içindir.

مال خوبیم روز بدم (شهرانی، ۱۳۹۹، ۴۳۱).

Akıl yaşta değil baştadır (Olgun, 1972, p.170).

عقل در سر است، نه در سال (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۹۶).

Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır.

دشمن دانا به از دوست نادان (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۳۰۹).

Alla'tan hayır iste, hayır bulasın.

از خدا خیر طلب کن تا به خیررسی.

Allah bir, söz bir.

خدا یکی سخن یکی یار یکی (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۲۷۳).

Allah dert verir, dermanı da verir.

خداوند که درد می‌دهد درمان هم می‌دهد.

Allah kerimdir, kuyusu derindir.

خداوند کریم است و همچنان دادش بی پایان است.

Allah mağruru sevmez.

"الله مغرور را دوست ندارد.

Allah namerde muhtaç etmesin.

خداوند محتاج نامرد نکند.

Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin.

خدا دست راست را به دست چپ محتاج نکند.

Allah sağ gözü sol göze muhtaç etmesin.

خداوند دست راست را به دست چپ محتاج نکند (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۱۳۴).

Allah zengine mal verir, fakire çocuk.

خداوند ثروتمند را مال وفقیار را اولاد می‌دهد.

Allah'tan yazılmış, başı gelecek.

چیزی که خداوند نوشته کرده همان به سر ما می‌آید.

Alma mazlumun ahını, çıkar aheste.

آه مظلوم آهسته بلند می‌شود.

Anlayan bir kıldan nem kapar.

عاقلان را یک اشاره بسی است.

Arife bir işaret yeter.

عاقلاً را یک اشاره بست است.

Aşığın gözü kördür.

چشم عاشق کور است.

At binenin kılıç kuşananın.

کار را به اهل آن باید سپرد.

Ateş çıkmayan yerden duman çekmaz.

جایی که آتش نباشد دود بلند نمی‌شود.

Ateş düştüğü yeri yakar.

آتش هر جا بیفتند آنجا را می‌سوزاند.

Atılan ok geri dönmez.

تیری که از کمان رفت بر نگردد (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۲۳۵).

Ayağını kilimine göre uzat, Ayağını yorganına göre uzat (Arısoy, 2016, p. 129).

پایت را به اندازه گلیمت دراز کن (شهرانی، ۱۳۹۹، ۲۰۹).

Az söyleyen çok rahat eder.

کم حرف بزن راحت باش.

Az yaşa, azad yaşa.

کم زندگی کن آزاد زندگی کن.

Bak bana bir güzle, bakayım sana iki güzle.

طرف من به یک چشم ببین تا که با دو چشم به طرفت ببینم (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۰).

Bayram geçtikten sonra kınayı başına çal.

حنا بعد از عید به چی کار آید.

Bekarlık sultanlıktır.

مجردی پادشاهی است.

Beş parmak bir olmaz.

هر پنج انگشت یکی نیست.

Beterin beteri var.

از بد بدترش هم وجود دارد.

Bıçak kınını kesmez.

هیچ کاردی دسته خود را نمی‌برد.

Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.

زخم زبان جور می‌شود، زخم زبان نی (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۳۳۳).

Bir atlarsın çekirge iki atlarsın çekirge sonunda yakalanırsın çekirge.

یک بار جستی ملخک دو بار جستی ملخک آخر بدستی ملخک (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۴۴۴).

Bir ayak gelene iki ayak giderim.

تو یک قدم بمان من دو قدم می‌گزارم.

Bir çiçekle bahar olmaz.

با یک گل بهار نمی‌شود.

Bir elin sesi çıkmaz.

از یک دست صدا بر نمی‌خیزد (شهرانی، ۱۳۹۹، ۱۴۵).

Bir kapı kapanır bin kapı açılır.

خداوند یک در را بسته می‌کند هزار در دیگر را باز می‌کند.

Bir taş iki kuş.

یک تیر دو فاخته (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۴۸۵).

Boğaz derdi her dertten üstündür.

درد شکم از هر چیز کرده بالا تراست (شهرانی، ۱۳۹۹، ص ۲۹۷).

Bugünkü işini yarına bırakma.

کار امروز را به فردا نگذارید (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۳۹۸).

Bülbülün altın kafese koymuşler Ah vatanım !demişler.

به بلبل قفس طلایی زندان است.

Can boğazdan gelir.

جانم به گلویم آمده.

Cins cinse çeker.

کبوتر با کبوتر باز با باز، کند هم جنس با هم جنس پرواز.

Çam sakızı çoban armağanı.

برگ سبز تحفهٔ درویش (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۱۷۶).

Çıkmadık canda umut vardır. Çıkmadık candan umut kesilmez.

تا نفس است امید است.

Çıkmayan candan ümit kesilmez.

تا نفس است امید است (تا ریشه در آب است امید ثمر است).

Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur.

کوه به کوه نمی‌رسد آدم به آدم میرسد (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۴۱۱).

Damlaya damlaya göl olur

قطره قطره دریا می‌شود (برزین‌مهر، ۱۳۷۹، ص. ۲۰۶).

Demir tavında dövülür.

آهن سرد کوفتن فایده ندارد.

Derdini söylemeyen dermansız kalır.

کسی که درد خود را نگوید بی درمان می‌ماند.

Dert gider, ama yeri boş kalmaz.

درد میره اما جایش می‌ماند.

Dertli derdlinin halini bilir.

کسی که درد کشیده از حال دردمند می‌آید.

Dertsiz insan olmaz.

نیست انسان بی درد.

Dilimde tüy bitti.

زبان موی کشید.

Doğru söz acıdır.

حق گفتن تلخ است (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۰۶).

Dost ağlatır, düşman güldürür.

دوست کسی است که می‌گیراند دشمن کسی است که می‌خنداند.

Dost başa düşman ayağa bakar.

دوست به سر انسان و دشمن به پای انسان نگاه می‌کند.

Duvarı nem, insanı gam yıkar.

دیوار را نم انسان را غم از بین می‌برد.

Dünya ümit dünyasıdır.

دنیا بالای امید ایستاده است.

Dünya varlığına güvenilmez.

دارایی دنیا اهمیت ندارد.

Dünyanın ucu uzundur.

دنیا به آخر نرسیده.

Dünyayı sel bassa ördeğe vez gelir.

دنیا را آب بگیرد مرغابی را تا زانو (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۴۱).

El için kuyu kazan en başta kendi düşer.

چاه کن در چاه است (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۹۶).

El elden üstündür

دست بالای دست بسیار است (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۳۴).

En büyük devlet baş sağlığıdır.

صحت ثروت است.

Eşeğe binmek ayıp, düşmek iki ayıp.

سر خر بالا شدن یک عیب پایین شدن دیگه عیب.

Et tırnaknaktan ayrılmaz

گوشت از ناخون جدایی ندارد (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۲۳۸).

Evvel düşün ,sonra söyle

اول فکر کن، بعد بگو (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۳۸).

Evvel selam, sonra kelam

اول سلام پسی کلام (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۳۷).

Garibin duası makbuldür.

دعای غریب زود قبول می‌شود.

Garibin yardımcısı Alla'tır.

یار غریبان خداوند است.

Gençlik en büyük devlettir.

جوانی بزرگ‌ترین سرمایه است.

Gönül getmeyen yere ayak gitmez.

دل می‌کشد پا می‌رود، پای جایی می‌رود که دل می‌رود.

Gönül pasını gözyaşı siler.

زنگ دل را آشک چشم می‌گیرد.

Gönülden gönüle yol vardır

دل به دل راه دارد (برزین‌مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۳۸).

Gözden irak olan gönülden de irak olur.

از دل برود هرانکه از دیده برفت (برزین‌مهر، ۱۳۷۹، ص. ۲۱).

Gül dikensiz sümbül şikesiz olmaz .

هرجا که گلی است خارش در پهلوست.

Gülü seven dikenine katlanır.

گل بی خان نمی‌شود.

Gün doğmadan neler doğar

شب آستن است تاچه زاید سحر (برزین‌مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۸۷).

Gönül taşla kırılmaz, sesle kırılır.

قلب با سنگ نمی‌شکند اما با حرف بد می‌شکند.

Hak doğrunun yardımcısıdır.

حق رهنمای راه درست است.

Hareket berekettir.

در حرکت برکت است.

Hasad eden mahrum kalır.

حسود هرگز نیاسود.

Haya imandandır.

حیا از ایمان است.

Hayasızda insaf olmaz, insafsızda haya.

کسی که حیا ندارد انصاف ندارد. کسی که انصاف ندارد حیا ندارد.

Haydan gelen huya gider.

باد آورده را باد می‌برد و یا هم برباد رود هر آنچه از باد آید.

Hayır Allah'tan, şer şeytan'dan.

خیر از خداوند شر از شیطان.

Hayırlı komşu, hayırsız akrabadan iyidir.

همسایه باخیر بهتر است از اقارب بی‌خیر.

Her işte bir hayır vardır.

در هر کاری خیری نهفته است.

Her kişi kendi aybını gözetir.

هر کس عیب خود را باید ببیند یا هر کس سر در گریبان خود باید کند.

Her şey aslına döner.

هر چیز به اصل خود بر می گردد (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۲۸۷).

Her yokuşun bir inişi var

هر فرازی نشیبی هر نشیبی فرازی دارد.

Herkes evinde ağıdır.

هر کس خان خانه خود است.

Herkesin canı tatlıdır.

جان هر کس به خودش شیرین است.

İki gönül bir olunca padişah bile ayıramaz.

دو دل که یکی شود جدایش کس نتواند.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz.

به یک دست دو تربوز گرفته نمی شود.

İnsan acıkınca taşı bile yer.

آدم گرسنه سنگ را هم می خورد.

İnsan çiğ süt emmiş.

آدمیزاد شیرخام خورده (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۷).

İnsan demirden sert, taştan berk gülden naziktir.

انسان از آهن کرده سخت، از سنگ کرده سنگین و از گل کرده نازکتر است.

İnsan kanatsız kuş misalı.

آدمیزاد، مرغ بی بال (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۷).

İnsan umutla yaşar.

انسان با امید زنده است.

İnsanın akıl çıkmaktansa canı çıksın.

عقل که نبود جان در عذاب است.

İşlemezsen dişleyemezsin.

بی زحمت راحت نیست.

Kaderinde ne varsa karşığına o çeker.

چیزی که در تقدیر است در مقابل آدم می آید.

Kalem efkarın tercümanıdır.

قلم ترجمان افکار است.

Kalp kalbe karşıdır.

دل به دل آینه است (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۳۸).

Kanı kanla yumazlar.

خون را با خون نمی‌شویند (برزین‌مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۱۹).

Kapını kilitli tut komşunu, hırsız tutma.

دروازه ات را قفل کن همسایه‌ات را دزد نگیر.

Kedinin yedi canı var.

پشک هفت جان دارد (برزین‌مهر، ۱۳۷۹، ص. ۷۵).

Kelamından bir olur malüm kişinin kendi mikdarı.

سخن گواه حال گوینده است.

Kendi düşen ağlamaz.

خود کرده را چاره نیست و یا خود کرده را نی درد است و نه درمان (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۲۳۹).

Komşuluk kardeşlikten ileridir.

همسایه‌گی از برادری نزدیک است.

Komşunun tavuğu komşuya kaz görünür.

خروس همسایه صدای غاز می‌کند.

Kör Allah'a nasıl bakarsa, Allah da köre öyle bakar.

کور چی قسم که خدا را می‌بیند به همان قسم خداوند کور را می‌بیند.

Kurunun yanında yaş da yanar.

تر و خشک با هم می‌سوزند.

Mal insanin düşmanıdır.

مال دشمن انسان است.

Mum dibine ışık vermez.

شمع پایه خودش را روشن نمی‌کند.

Murat insandan, takdir Allah'tan.

مراد از انسان، تقدیر از الله.

Nasipten fazla olmaz.

از نصیب زیاد تر نخواهید.

Ne istersen Allah'tan iste, kuldan isteme.

چیزی که می‌خواهی از الله بخوا از بنده نخواه.

Ne şamın şekeri, ne Arabın yüzü.

نه شیر شتر نه دیدار عرب.

Nesibinde varsa gelir Yemen'den, nesibinde yoksa düşer elinnden.

گرمین را به آسمان دوزی، نه دهندت زیاده روزی.

Nezakat para ile satılmaz.

ادب با پول خریده نمی‌شود.

Para parayı çeker.

پول پول می آورد.

Parayı veren düdüğü çalar.

سوت سوتک را کسی زد که پول داد.

Sabır acıdır, ama mevesi tatlıdır.

صبر تلخ است اما بر شیرین دارد (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۸۴).

Sabır cennetin anahtardır.

صبر کلید جنت است.

Sadık dost akrabadan iyidir.

دوست صادق از خویشاوند کرده خوتر است.

Samanlıkta iğne aramak.

در خمیر موی می پالد (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۲۹۶).

Son pişmanlık fayda olmaz.

پشیمانی سودی ندارد.

Sormak ayıp değil öğrenmemek ayıp.

پرسیدن عیب نیست ندانستن عیب است.

Söylemek kolay, yapması güçtür.

گفتن آسان است اما عمل کردن مشکل.

Suyu görünce teyemmüm bozulur.

آب که باشد تیمم باطل است.

Tanrı kulunun rızkını verir.

خداوند روزی رسان است.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.

با زبان خوش ما را می توان از سوراخش بیرون آورد (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۴۲).

Tatlı yer, tatlı söyle.

شیرین بخور و شیرین بگو.

Tok açın halini bilmez.

سیر از دل گرسنه چی خبر دارد (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۷۶).

Toprak yapışsa altın olur.

در خاک دست زنی زر شود.

Umut fakirin ekmeğidir.

آرزو سرمایه مفلس است (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۷).

Uyku baldan daha tatlıdır.

خواب از عسل کرده شیرین است.

Uyku küçük ölümdür.

خواب مرگ کوچک است.

Üzüm birbirine bakarak kararır.

خربوزه خربوزه را دیده رنگ می گیرد (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۲۷۴).

Vektine göre söz söylemeli.

هر سخن مکانی دارد (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۴۶۹).

Ya taht ya baht.

یا تخت یا باخت.

Yağmurun arkası güneştir.

پسباران آفتابی است / یا پس هر تاریکی روشنایی است.

Yalnızlık Allah'a mahsustur.

تنهایی شایسته خداوند "ج" است.

Yerin kulağı vardır.

دیوار موش دارد موش هم گوش دارد (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۱۴۶).

Yılan doğrulamayınca deliğine giremez (Yurtbaşı, 2012, p. 13).

مار هر کجا کج برود، به سوراخ خود راست می رود (برزین مهر، ۱۳۷۹، ص. ۲۶۷).

Zahmetsiz bal yenmez. Bela gelmeyince bal yenmez. Cefa çekmeden sefa da görmezsin. Kahrır çekmeyince lütuf ele girmez.

نابرده رنج گنج میسر نمی شود.

Zalimin ömrü az olur.

عمر ظالم کوتاه است.

Zararın neresinden dönersen kardır.

از هر کجائی ضرر بر گردی منفعت است (شهرانی، ۱۳۹۹، ص. ۲۶).

Kendini göster.

شنگته معلوم کو.

Sonuç

Toplumların geçmişte edindiği tecrübelerden beslenen ve anonim bir niteliğe sahip olan atasözleri, nesiller boyunca aktarılan hikâyeler aracılığıyla kalıcı hâle gelmiş ve geniş kitleler tarafından kabul görmüştür. Her hikâyenin sonunda, dinleyicinin veya okuyucunun belirli bir ders çıkarmasını sağlayan kısa ve özlü ifadeler, zamanla atasözü hâline dönüşmüştür.

Bu araştırma, Türkçe ve Farsça atasözleri arasında dikkat çekici benzerliklerin yanı sıra önemli farklılıkların da bulunduğunu ortaya koymuştur. Her iki dilin tarihsel, kültürel ve coğrafi etkileşim içinde olması, birçok ortak sözlü kültür unsurunun oluşmasını sağlamıştır. Ancak bu ortaklıklar, iki toplumun kendine özgü değer yargıları, yaşam tarzları, dini ve toplumsal yapılarından kaynaklanan farklılıkları tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Bu bağlamda, atasözleri yalnızca benzerlikleri değil, aynı zamanda kültürel çeşitliliği ve özgünlüğü de yansıtmaktadır.

Araştırmada elde edilen verilere göre, bazı Türkçe atasözlerinin Farsçada doğrudan bir karşılığı bulunmamaktadır. Bu durum, atasözlerinin doğduğu sosyal,

kültürel ve coğrafi bağlamın farklılığından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Türk toplum yapısında köylü yaşamı, göçebe kültür ve hayvancılıkla ilgili unsurlar atasözlerine sıkça yansırken, Fars atasözlerinde daha çok kentli yaşam, edebi üsluplar ve mecazlara dayalı anlatımlar öne çıkmaktadır. Bu farklılık, dilin kullanım biçimine ve anlatım tarzına da etki etmiş; Türkçe atasözleri genellikle sade, doğrudan ve günlük dile yakın bir yapı gösterirken, Farsça atasözlerinde daha edebi, dolaylı ve mecaz ağırlıklı ifadeler dikkat çekmiştir.

Ayrıca, her iki dilde aynı temayı işleyen atasözleri, zaman zaman farklı değer ve anlam çerçevelerinde biçimlenmiştir. Örneğin, sabır, kader, çalışkanlık gibi ortak temalar farklı kültürel bakış açılarıyla ele alınmış; bir dilde olumlayıcı bir nitelik kazanan bir ifade, diğer dilde eleştirel bir tonda kullanılabilmektedir. Bu durum, atasözlerinin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda sosyo-kültürel birer veri olduğunu ve toplumun düşünce yapısını doğrudan yansıttığını göstermektedir.

Atasözleri, ait oldukları toplumun duygu, düşünce ve inanç yapısını yansıttıkları için kültürel farklılıklara bağlı olarak çeşitlenmekte, ancak çoğu zaman evrensel öğretiler içermektedir. Atasözleri, belirli bir konuya dair savunulan bilgiyi destekleyen, onu açıklayan ve doğrulayan bir tanıklık işlevi görmektedir. Bu yönüyle, toplumların tarihî ve kültürel birikimini en iyi şekilde yansıtan dil unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, atasözlerine kaynaklık eden hikâyeler, zaman içinde farklı coğrafyalarda ve kültürel bağlamlarda değişikliklere uğrayabilmektedir. Ancak özünde taşıdığı mesaj, insanlık deneyiminin ortak yönlerinden beslendiği için benzer anlamlar içermeye devam etmektedir.

Bu çalışmada incelenen Farsça atasözleri ve onlara eşlik eden anlatılar, Türk edebiyatındaki atasözleriyle belirgin benzerlikler taşımaktadır. Kullanım biçimleri açısından bazı farklılıklar gözlense de, bu atasözlerinden çıkarılan anlamlar ve dersler, Türkçedeki atasözleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Dolayısıyla, atasözlerinin farklı dillerde ve kültürlerde ortak anlamlara sahip olması, toplumlar arasında tarihsel ve kültürel etkileşimin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda her dilde kullanılan atasözleri ve deyimler söz konusu şahsiyetler, meydana geldikleri yerler kesin olmasa da mutlaka yaşanılmış bir olay sonucu medana geldiği görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkçe ve Farsça atasözleri arasında hem anlam hem biçim açısından dikkat çekici ortaklıklar bulunmakla birlikte, bu sözlü kültür ürünleri her iki milletin özgün kültürel kodlarını da barındırmaktadır. Bu yönüyle atasözleri, sadece ortak geçmişin izlerini değil, aynı zamanda her iki toplumun kendine özgü düşünce biçimlerini, yaşam anlayışlarını ve ifade tarzlarını da yansıtmaktadır. Bu farklılıkların sistemli bir biçimde ortaya konması, kültürlerarası anlayışı derinleştirecek, çeviri ve dil öğretimi alanlarına da önemli katkılar sunacaktır. Gelecekte yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, bu farklılıkların tarihsel ve sosyolojik temellerini daha ayrıntılı şekilde analiz etme imkânı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler, Belleten Dergisi*, (217), 131-166.
- Aksoy, Ö., (2013), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. I. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Akün, Ö, F, (1949). Atalarsözüne Dair, *Şadırvan Dergisi*, s.11-15.
- Arısoy, Ş. (2016). Türkçe ve Farsçada Ortak Kullanılan Atasözleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 127-138.
- Golshaei P., Parvizikhosroshahi, S. (2021). *Farsça Atasözleri ve Deyimler*, Altınordu Yayınları.
- Olgun, İbrahim. (1972). Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimleri Üzerine. *Belleten Dergisi*, sayı 20, 153-172.
- Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yurtbaşı, M, (2012) *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, 10.Baskı, Barış Matbaası.
- شهرانی، عنایت الله (۱۳۹۹) *ضرب المثل های دری افغانستان*، کابل: کانون فرهنگی قیزیل چوپان.
- برزین مهر، عبدالغنی (۱۳۷۹) *ضرب الامثال و کنایات*، کابل: دانش خپرندویه تولنه.